

פירוש רש"י
לתחילת

מסכת תענית

[עד דף ג' סוף עמוד א'
תנא בטל וברוחות]

נוסח דפוס ספרד
שנת ה'רנ"ב
בתוספת הגהות מכתבי יד,
ונוסח הגמ'

נדפס שנת ה'תשע"ד
הוצאת ספרים משה חי
עזרת ישראל 4-ים
טל' 02-6257993

תצלומי פוס ספרד והכת"י על הגמ' בדף ג' ע"א, [ניכר בבירור שלמות שמהמילים בטל וברוחות הפירוש הזה לפירוש הנדפס בגמרות, בכל זאת תחילת הפירוש מתחילת המסכת עד שם שונה לחלוטין] (ראה בהרחבה במבוא).

דפוס ספרד

לפירוש זה נכתב על ידי הרב יוסף קארו, מחבר ספר השו"ע, והוא נחשב לאחד הפירושים המרכזיים בתורה. הפירוש מפרט על חוקי התורה ומתבסס על גמרות ופירושים קודמים. הוא נכתב בצורה מסודרת ומקיפה, ונחשב לאחד היצירות הגדולות בתולדות ההלכה.

הפירוש מפרט על חוקי התורה ומתבסס על גמרות ופירושים קודמים. הוא נכתב בצורה מסודרת ומקיפה, ונחשב לאחד היצירות הגדולות בתולדות ההלכה. הפירוש מפרט על חוקי התורה ומתבסס על גמרות ופירושים קודמים. הוא נכתב בצורה מסודרת ומקיפה, ונחשב לאחד היצירות הגדולות בתולדות ההלכה.

הפירוש מפרט על חוקי התורה ומתבסס על גמרות ופירושים קודמים. הוא נכתב בצורה מסודרת ומקיפה, ונחשב לאחד היצירות הגדולות בתולדות ההלכה. הפירוש מפרט על חוקי התורה ומתבסס על גמרות ופירושים קודמים. הוא נכתב בצורה מסודרת ומקיפה, ונחשב לאחד היצירות הגדולות בתולדות ההלכה.

הפירוש מפרט על חוקי התורה ומתבסס על גמרות ופירושים קודמים. הוא נכתב בצורה מסודרת ומקיפה, ונחשב לאחד היצירות הגדולות בתולדות ההלכה. הפירוש מפרט על חוקי התורה ומתבסס על גמרות ופירושים קודמים. הוא נכתב בצורה מסודרת ומקיפה, ונחשב לאחד היצירות הגדולות בתולדות ההלכה.

כתב יד א'

הפירוש מפרט על חוקי התורה ומתבסס על גמרות ופירושים קודמים. הוא נכתב בצורה מסודרת ומקיפה, ונחשב לאחד היצירות הגדולות בתולדות ההלכה. הפירוש מפרט על חוקי התורה ומתבסס על גמרות ופירושים קודמים. הוא נכתב בצורה מסודרת ומקיפה, ונחשב לאחד היצירות הגדולות בתולדות ההלכה.

כתב יד ב'

הפירוש מפרט על חוקי התורה ומתבסס על גמרות ופירושים קודמים. הוא נכתב בצורה מסודרת ומקיפה, ונחשב לאחד היצירות הגדולות בתולדות ההלכה. הפירוש מפרט על חוקי התורה ומתבסס על גמרות ופירושים קודמים. הוא נכתב בצורה מסודרת ומקיפה, ונחשב לאחד היצירות הגדולות בתולדות ההלכה.

בסייעתא דשמיא אייר ה' תשע"ד

יגילו הלומדים ותרבה הדעת כי בחסדיו המרובים של קורא הדורות מראש, זכינו להיוודע למימצא נפלא אודות פירוש רש"י למסכת תענית, כי מלבד אשר נתעוררו ועוררו רבותינו האחרונים אודות ייחוס הפירוש למסכת תענית הנדפס בגמרות על שם רש"י אם אכן יצא מתחת ידו, בהיות שנראו בו ענינים שלא לפי דרכו וכמו שהאריך בזה מהר"ץ חיות בשו"ת אמרי בינה סי' ה' ורבים לפניו ולאחריו, וכבר נדפס בעזרה"ת ספר רש"י תענית שם הובאה התשובה הנ"ל ודעת שאר המפרשים, ובתוספת נופך בחוברת הוספות להספר הנ"ל שנדפסה בשנת תשס"ז. ומסקנת הדברים: בהיות והראשונים בפירושיהם למסכת ובשאר חיבורים. מביאים פירושים ושיטות משם רש"י והם נמצאים בפירוש המיוחס לרש"י, בהכרח שהפירוש בעיקרו מרש"י אלא שנוספו בו איזה דברים מתלמידים.

עתה באנו לעורר בפירוש הנזכר, במה שנדפס ממנו מתחילת המסכת ועד דף ג' סוע"א תנא בטל וברוחות, שלפי האמת אין הוא תחילת הפירוש, וכפי שיבואר בעזרה"ת:

א: בגמ' מסכת תענית שנדפסה בספרד קודם הגירוש [שנת ה' רנ"ב בדפוס ואדי אל חגרה, ע"י רבי שלמה הלוי אלקבץ] עם פירוש רש"י, מופיע פירוש אחר לחלוטין, וכן נמצא בשני כתבי יד מלפני כ-700 שנה על כל המסכת בשינויים קלים כפי המצוי במעתיקים, [ראה תצלומם להלן אי"ה].

ב: רבותינו הראשונים הזכירו ענינים משמו של רש"י על העמודים הראשונים של המסכת, והדברים מופיעים בפירושו הנדפס בספרד ובכתבי היד הנו, ולא נמצא מהם בפירוש הנדפס כיום בגמרות. וכדלהלן:

רבינו ישעיה הראשון [פסקי הרי"ד על תענית דף ב: כ'] "העובר לפני התיבה: כתב המורה [כך מכנה לרש"י בחיבוריו], ולא אתפרש לי טעמא".

תלמיד הרשב"א [שיטה לבעל הצרורות נדפס מחדש בס' שיטות קדמוניות למסכת תענית] בדף ג. כ' "ורש"י ז"ל לא גריס לעיל אי רבי יהושע וכו' משום הא דקאמרי' ר' יהושע אמ' וכו' ואנו כבר פירשנוהו. ואי קשיא לך לימא ר' אליעזר היא. וי"ל דר' אליעזר מלולב גמר כדאמרי' לעיל אבל מניסוך המים לא ס"ל דהוי מי"ט ראשון וכן כתב רש"י ז"ל לעיל".

ריבב"ן [רבי יהודה בר ברכיה, בפירושו על הרי"ף] מעתיק תמיד ל' לרש"י ככל האפשר, וכאן מעתיק בתחילת המסכת הדיבורים הנדפסים בספרד ובכת"י, וכן ה"ר **עובדיה מברטנורא** דרכו בכל מקום להעתיק פרש"י וכאן מעתיק מהדיבורים הנדפסים בספרד.

א. ע"פ הרחיד"א בס' שם הגדולים עיין מראה כהן ריש תענית וספר אור החיים לרבי חיים מיכל מערכת ש.
ב. הרי"ד בתוספותיו ובפסקיו, הריטב"א, הרי"ן, רבינו בצלאל [כת"י נזכר בשם הגדולים], המאירי, תלמיד הרשב"א [שיטה לבעל הצרורות].

ג. הרשב"א בתשובה ח"א שפון, מהר"ם חלאה תשו' עא. רדב"ז ח"ח [מכת"י] תשו' קמא, אמונה ובטחון [מיוחס להרמב"ן] פ"י, תלמיד הרשב"א בספר השלחן הל' תעניות שער א' ב' ד', המגיד משנה הלכות תעניות קרוב לעשרה פעמים, ספר יחסין מאמר א ד"ה בני בתירה – ראה להלן, מאמר ב' אות א ד"ה רב אושעיא, ואת ג ד"ה רב גיוריי.

ד. התורה והברכה לה"ר טוביה כצמן שליט"א, שהאיר עיני בזה.

רבינו המאירי בדף ב: כ' "והרי למדת בסוגיא זו ג' נסחאות ויש בה עוד רביעית לגדולי הרבנים [כך מכנה לרש"י בחיבורו] והוא שגורסים מלולב גמר לה או מנסוך המים גמיר לה ולא עוד, והוא שלדעתם אין כונת השאלה אלא לידע דעתו של ר' אליעזר בנסוך המים מהיכן הוא מתחיל" וכו'.

בספר יוחסין [תלמיד מהר"י אבהוה השני, מאמר א ד"ה בני בתירה] כ' בזה"ל "ורש"י פירש בפרקא קמא דתענית [ג.] כי אלו שהיו בזמן הלל הם ר' יהודה בן בתירא ורבי יהושע אחיו".

מה"ר יעקב בן חביב בס' עין ישראל [–עין יעקב] על אגדות הש"ס [דפו"ר וינציה שפה דף קכו:] מעתיק פרש"י אחר הגמ' ושם מעתיק בעמודי המסכת הנזכרים את הדיבורים שבדפוס ספרד ואת שלפניו אין מעתיק (זולת הדיבורים: "אני ה', ולא שליח. פותח את ידך, ולא שליח" המופיעים שם בסוגריים עגולות), וכבר הרגיש בזה נכדו של מהרצ"ח בס' הקדם שנה ב' תרס"ח עמ' 118 שבא לידו אחד מכתבי היד הנזכרים. ודיבורים אלו המובאים בעין יעקב הביאום האחרונים משם רש"י:

ג: באשר לפירוש הנדפס בגמרות על ג' עמודים הראשונים אשר יסודתו בדפוס וינציה שנת ה' רפ"א ואחריו נמשכו הדפוסים עד ימינו. כ' עליו הגאון המפורסם רבי שלמה הכהן מוילנא [הגהות חשק שלמה תענית ג: רש"י ד"ה עשר נטיות] "ונראה שרש"י מב' דפין הראשונים הוא לקוח מפ' רבינו גרשום ז"ל". ובספר תקנת עזרא [עמ"ס מעילה מה"ר עזרא אלטשולער, נדפס בפטערבורג תרצ"א] ב"הארה" שבראש הספר כ' "וראה זה מצאתי שהפירוש המיוחס לרש"י על מסכת תענית אשר גם עליו הוסכם בצדק שאינו מפרש"י רק מאחד מתלמידיו, גם אותו המפרש ראה פירוש רגמ"ה למס' תענית והשתמש בו ומראשית המסכת עד סוף דף ג' ע"א ד"ה בטל וברוחות הלך בעקבות הרגמ"ה ולא נטה ימין ושמאל" וכו'.

לכך נתעוררנו להעתיק הפירוש הנדפס בספרד, וציינו שינויי נוסחאות משני כתבי היד (כאן המקום להודות ליד הרב הרצוג על המצאתם לידינו את תצלום כתבי היד ודפוס ספרד, ולבית המדרש לרבנים ניו יורק על הרשות להשתמש בב' כתבי היד הנמצאים ברשותם בקטלוג אדלר מס' 17 ומס' 19 ראה אודותם בפרוטרוט במבוא שכ' רבי דוד הלבני הנדפס בס"ס חלקו של יעקב עמ"ס תענית), ובמקום שהנוסח אחיד בב' כתבי היד, ובדפוס ספרד איננו, הוספנו התיבות בסוגריים [], וכן בהיפך הסגרנו התיבות () וכל זה במקום שראינו תועלת בשינוי הגירסא – לכל הפחות לריהטא דלישנא. וכאשר הווספה או השמטה המסתברות היו רק באחד מכתבי היד רשמנו זאת בהערות, וביותר מזה לא הוספנו וגרענו זולת תיבת ר' שבמקומה כתבנו רבי.

תהילות לה' הדפסנו לפני כעשר שנים ספר רש"י תענית ובו פירוש עוז והדר משא ומתן בפירוש הנדפס כאן ובשינויי נוסחאות מהכת"י וכן ממה שנמצא במפרשים שהעתיקו איוה דיבורים מאלו וביארום. כן נדפסו שם שינויי נוסחאות על יתר המסכת מאחד מכתבי היד הנזכרים, ולקוטי רש"י על מסכת זו שנזכרו בראשונים ואינם בנדפס'.

מהדורא זו נדפסת לעילוי נשמת הבהור היקר נעים הליכות, שונה הלכות, זורע צדקות וחסדים, ר' יגון פתחי' (אקטן) ב"ר משה מרדכי ז"ל, שנתבש"ם (ביום מנוחה כז מנחם אב תשע"ג והוא בן לב שנים ומחצה) אחר שנתייסר ייסורים קשים ומרים בנפש וגוף תקצר היריעה מהכילם, ולמרות הכל צהלתו על פניו, ופיו מלא תהילות ה' ותורתו, והיות ולא זכה להקים בית ולהניח אחריו זרע, יהי רצון שזכות לימוד התורה בפרש"י הנוכחי תעמוד לו לטוב לו לעולם שכולו טוב וארוך לחיות בנועם ה' ולבקר בהיכלו ותהי נשמתו צרורה בצרור החיים. התודה והברכה לכל המסייעים לזיכוי הרבים.

הוצאת ספרים משה חי י-ם

ה. יפה תואר ב"ר פרשה ע"ג, מהר"ב כ"ק בס' קדושה וברכה ברכות לג., ברית אברהם על הילקו"ש פר' ויצא, בעל נה"מ בס' אמת ליעקב ריש מס' תענית, לי לישועה במסכתין.

ו. ובכך תירץ לקמן ד: את הסתירות בפרש"י בענין דעת רבי יהושע שמוכיר גשם מיום הנחת לולב, אם הוא בשביעי או בשמיני, שהגרע"א והגבורות ארי והר"ב רנשבורג הראו בזה סתירות, ויש להוסיף שאכן לפי המופיע בדפוס ספרד הדיבורים תואמים שהוא ליל שמיני.

ז. ובאו בכרך אחד עם קונטרס קילורית לעין מהגאון המפורסם כמוהר"ר שלמה אלגאוי וצ"ל על אגדות הש"ס, שנדפס אחר מאות בשנים שהיה מונח בקרן זוית [משנת הת"ך].

מאימתי מזכירין גבורות גשמים וכו' מיום טוב [האחרון של חג: מיום השמיני ללא יתבינן בסכה מדכרין אצל כל שבעה לא שהגשמים לימיה¹⁶ סוכה סימן קללה הס. אס כן: אם אהא אומר מזכירין אע"פ שאין שואלין הואיל ומשמע בעונתן אפילו בקיץ יזכירו ומה אהא נותן סימן מיום טוב ראשון ורבי אליעזר מודה בזכירתה בגמ' (פמ"ד ט) וכלל הקיץ אס בא להזכיר מזכיר¹⁷ לעולם בעונתו משמע מיהו עד השתא לא רמי עליה אלא¹⁸ מיום טוב ראשון ואסימן קללה לא קפדינן ורבי יהושע קפיד. גמ' [תנא¹⁹] היכא קאי דקתני מאימתי: מכלל²⁰ דפשיטא ליה דחייבין להזכיר [וחיוב זכרון זה היכא תנא ליה]. סדר המשנה תענית אחר ראש השנה. התם קאי: בסדר זרעים במסכת ברכות. לתנן מזכירין גבורות גשמים וכו': בפרק אין עומדין (ק"ג ג). בתחיית המתים: שאלמלא הו אין העולם קיים. בברכת השנים: מתוך שהיא פרנסה קבעה בברכת פרנסה. חזון העולם: מתוך שהיא חול קבעה בברכת חול והתם מפרש²¹ טעמא אמאי קבעום בברכות הללו. וליתני²² התם: מאימתי ומזכירין כול²³ במסכת ברכות בסדר זרעים. מאי שנא דשקביה עד הכא: בסדר מועד. לקתני ובהג נידונין על המים: ומתוך שהן תלוין בדין הזקיקונו רבותינו להזכיר כמו שטמיה בברכות. ואגב דסדר המשנה אחר ראש השנה תנא מאימתי אחר [ובתנא] נידונין. הילכך פשיטא ליה דחייבין להזכיר וללנות על המים לרבי²⁴ אליעזר מיום טוב הראשון ולרבי יהושע מיום טוב האחרון.

מאימתי

מזכירין גבורות גשמים רבי אליעזר אומר מיום טוב הראשון של חג ר' יהושע אומר מיום טוב האחרון של חג אמר לו ר' יהושע הואיל ואין הגשמים אלא סימן קללה בחג למה הוא מזכיר אמר לו ר' אליעזר אף אני לא אמרתי לשאול אלא להזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם בעונתו אמר לו א"כ לעולם יהא מזכיר אין שואלין את הגשמים אלא סמוך לגשמים ר' יהודה אומר העובר לפני התיבה ביו"ט האחרון של חג האחרון מזכיר הראשון אינו מזכיר ביו"ט הראשון של פסח הראשון מזכיר האחרון אינו מזכיר: גמ' תנא היכא קאי דקתני מאימתי תנא התם קאי דקתני מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים ושואלין בברכת השנים והבדלה בחזון הדעת וקתני מאימתי מזכירין גבורות גשמים וליתני התם מ"ש דשקביה עד הכא אלא תנא מראש השנה סליק דתנא ובהג נידונין על המים ואידי דתנא ובהג נידונין על המים תנא מאימתי מזכירין גבורות גשמים וליתני מאימתי מזכירין על הגשמים מאי גבורות גשמים א"ר יוחנן מפני שיורדין בגבורה שנאמר עושה גדולות *עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר וכתביב הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות מאי משמע אמר רבה בר שילא אתיא חקר חקר מברייתו של עולם כתיב הכא עושה גדולות עד אין חקר וכתביב התם הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו וכתביב מכין הרים בכחו נאזר בגבורה ומנא לן דבתפלה דתניא לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם איזו עבודה שהיא בלב הוא אומר זו תפלה וכתביב בתריה ונתתי מטר ארצכם בעתו ויורה ומלקוש אמר ר' יוחנן ג' מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח ואלו הן מפתח של גשמים ומפתח של חיה ומפתח של תחיית המתים מפתח של גשמים דכתיב יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו מפתח של חיה מנין דכתיב ויזכור אלהים את רחל וישמע אליה אלהים ויפתח את רחמה מפתח

שיורדין בגבורה¹⁶: אחת מגבורותיו של הקב"ה היא כדלילף חקר חקר שכל העולם כולו נדון על ידי גשמים¹⁷ ואמרתי לקמן (י) גדול יום הגשמים וכו' ובמסכת ברכות (גג) אמרתי [מתוך¹⁸] שהיא שקולה כתחיית המתים לפיכך קבעה בתחיית המתים ואגב אורחיה אורי לן כמה גדול כח הגשמים כדי לשבח להקב"ה. עושה גדולות והנותן מטר: סמוכין זה לזה¹⁹ (אויב ה טט). מאי משמע: מהאי קרא גבורות. דכתיב התם דכתיבו שלעולם חקר ובהג כתיבו נאזר בגבורה: ועדיף ליה למיגמר חקר חקר למיקרי גבורות גשמים מגדולות גשמים ופליאה²⁰ גשמים דכתיב [ובין] גשמים בהדיא עושה גדולות וסמך ליה הנותן מטר דגבורה משמע לשון כח וחזק יותר מגדולות ונראות²¹! שלש מפתחות לא נמסרו ביד שליח: שלא מיהו עליהם שר כגון יורקמי שר הבדל וגביראל שר של אש (פסחים ק"ח). ולילה שר של הריון (נדה טז) אלא הוא עלמו פותח דכתיב [בהן] יפתח יי' הוא בעלמו ולא על ידי שליח שלא נתמנה עליהם שליח²²! ומיבעיא לי דמאי חשיב נמי מפתח כלי זעמו של הקב"ה דכתיב (ירמיה נ ט) פתח יי' את אוצרו ויולא את כלי זעמו. איך דמפרשי שלא נמסרו לשליח ביחד ומביאין רחיה מאגדה שכן מלינו דבראשית רבה כששאל אליהו מפתח של גשמים בימי אחאב אמר [לו] הקב"ה תן [לני] מפתח של תחיית המתים שהחית בן הברכה שיש לי שלש מפתחות שלא מסרתים ביד שליח ולא נאה שיהו שנים ביד תלמיד ואחת ביד הרב. וקא מפרשי הכי שלש מפתחות הן שאפילו שנים מהן

גויעים בה ביה ועי' ברוך אבה מה שפרש דבריו. [כ] בב' התנ"י: אינו נזון אלא על ידי גשמים. [ג] בת"י ב'. [ד] בתנ"י ב' סמוכין הן באיוב. [ט] בת"י א: ופליאות. [י] בתנ"י ב': ונפלאות. [יז] בתנ"י א' נוסף: תוס'. נראה לי דאחרי לא חשיב מפתח של כלי זעמו משום דאמרי בחגיגה בפ' אין דורשין [יב] מכון שבו אוצרות שלג וכו' ודורה של סופה ומערה של קישור שג' [ירמיה ג. כה] פתח יי' [את] אוצרו ומקשניו הני בריקתא איתגוה הני בארעא איתגוה דכתיב הללו את יי' מן הארץ [תהלים קמ"ח. א] ומתוך עד שלא בא דוד הוי בריקע משבא דוד התפלל טרודן לארץ שנאמר [שם ה. ה.] כי לא אל הפך רשע אתה [ולא] יטורך רע. ואי קשיא לך. הא דאמר ר' יוחנן מפתח שלגשמים לא מסרו לשליח והמתניב אף ביי' ישרות עב יפין ענן אורו [אויב לו.]. יש לומר שהמלאך ממונה לתביא הענן אל כל זמן שלא יפתח לו הבורא כיפה שלמעלה ומקבל הענן לא ימטה. ע"ד באין תוספ"ת.

* צ"ל ואין והנהות הב"ח. [א] בתנ"י: בישי. [ב] בב' התנ"י נוסף: בעונתו. ותלמיד דרבינן שהעתיק דבריו זה ליהא. [ג] בתנ"י א' לא רמי עליה חובה ומיום הראשון רמי עליה חובה לרבות לפני השאלה שכל הבא לבקש מקדים ומרצה ואתנין קללה לא קפדינן ורבי יהושע קפיד ורבי יוחנן קללה הן בזה ואינו מזכיר ואע"ג דלילב וביסוך המים לדיצוי הם באין לא מזכירין. וכו' בתנ"י ב' בשנייה קלים. [ד] בתנ"י ב'. [ה] בתנ"י דמוקתני מאימתי מכלל וכו' [ו] בתנ"י ב': מתקיים. ובתנ"י א' נוסף: מתוך ששקולין בתחיית המתים שאילמלי הם לא נתקיים העולם. [ז] בב' התנ"י: מפרש הכי מה טעם קבעום וכו'. [ח] בתנ"י ב': וליתני. [ט] ל"ה בתנ"י ב'. [י] בב' התנ"י: למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. [יא] כתב בס' רצון אהבה [למחור"ש אלגאון] ס' עב דע שטצאנו בגמ' שלפני מתיבתא דיי הרב כמחור"ר אלקור אוכרי ול הנהדרא אודת של רש"י ול ביה שורדים בגבורה היינו גבורה שורדים טפים ויורדים חסדים ואינם

לא נמסרו ביד שליח ביחד שכן מנינו באלוהו וכו' וכן איתא בסנהדרין (ק"ג.) ואיכא למיפדך ללא (משעתו) ומשתמטין הני קראי להאי ליטנא. [דף ב:] **גשמים היינו פרנסה:** שזעמים ופירות גדלין מהם לפרנסת העולם. **ורבי אליעזר מהיכא גמר לה:** להזכיר גשמים ומים ראשון דבשלמא רבי יהושע קסבר גשמים סימן קללה הן ואינו מזכיר ומשעבר זמן קללה מזכיר והולך מיכן ואילך אלא רבי אליעזר מהיכא גמר לה נריך סייג לדבריו שבה לרנות ואין אנו חפלין בהן מכלל דרדאי גמר לה או מלולב או מניסוך המים גמר^ל כמה מנינו שהיא בנין אב מזכיר כל ימות ולא בלילה דומיא ללולב. ומן אזי^ט ואילך הוא דמזכיר בין ביום ובין בלילה דהאי גמיר לה מלולב לא גמיר לה אלא לשבעה ימי החג משום דסימן קללה הוא בחג הלכך מצעי ליה למיגמר מלולב הוא דמזכיר בחג אע"ג דסימן קללה הוא מזכיר בין ביום בין בלילה. **מניסוך המים:** שהוא בא (ע"י) [על] לייני [המים] כדאמר^י בראש השנה (פ"ג.) נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לנס גשמי שנה והרי הוא מיום ראשון שחרית דתנן ניסוך המים כל שבעה ואמר ר' יוחנן (יומא ט:) אין מנסכין מים ובחג^ל אלא בתמיד של שחר.

של תחיית המתים מנין דכתיב וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם במערבא אמרי אף מפתח של פרנסה דכתיב פותח את ידך וגו' ור' יוחנן מאי טעמא לא קא חשיב להא אמר לך גשמים היינו פרנסה: ר' אליעזר אומר מיום טוב הראשון של חג כו': איבעיא להו ר' אליעזר מהיכא גמיר לה מלולב גמר לה או מניסוך המים גמר לה מלולב גמר לה מה לולב ביום אף הזכרה ביום או דלמא מניסוך המים גמר לה מה ניסוך המים מאורתא דאמר מר ומנחתם ונסכייהם אפילו בליילה אף הזכרה מאורתא תא שמע דאמר רבי אבהו לא למדה ר' אליעזר אלא מלולב איכא דאמרי ר' אבהו גמרא גמיר לה ואיכא דאמרי מתנייתא שמייע ליה מאי היא דתניא מאימתי מזכירין על הגשמים רבי אליעזר אומר משעת נטילת לולב ר' יהושע אומר משעת הנחתו א"ד אליעזר הואיל וארבעת מינין הללו אינן באין אלא לרצות על המים וכשם שארבע מינין הללו אי אפשר בהם בלא מים

יהושע דאמר מיום טוב האחרון ללא איבעי ליה לאגמורי מלולב דלדידיה אינו מזכיר בשעת סימן קללה יכול להתחיל ולהזכיר מצערב. ואי^כ **מניסוך המים מה ניסוך המים בליילה וכו' אף הזכרה נמי:** מתחיל בליילה. **ואת דמפרשי מה ניסוך המים מאורתא וכו' ומפרשי הכי מה לולב התחלתו ביום אף ניסוך התחלתו^כ ביום וכן מה ניסוך המים התחלתו בליילה דאמר מר וכו' אף התחלת הזכרה בליילה. ואי אפשר לומר כן שהיא התחלת ניסוך בליילה לאין מנסכין אלא בתמיד של שחר כדאמרינן במסכת (סוטה) [יומא] (ט"ז.) אין טעם וריח לכל המפורשין למעלה. האי דכתיב בספרים^ל אמר מר מנחתם ונסכייהם בליילה שבח הוא (הגה) דהכל מודים^כ דעיקרו שלניסוך המים בתמיד של שחר אבל היכא דשכת באונס^ט, איפשר הדר למילתיה ליליא^ל או ליומא אחריתא ואין הקרבן מתעבב לא על זבח^ל ולא על נסכו. והכא ה"ג מלולב גמר לה או מניסוך המים וגמר לה, אמר רבי אבהו לא למדה רבי אליעזר וכו'. ונפקא לן מיניה ג' ואי מניסוך המים גמר לה דכתיב ידעין להבחיין ולברר דעתו דרבי אליעזר לא סבר לה כרבי יהודה בן בתירה דאמר לקמן [ניסוך המים] בשני מתחיל דמיא כי רמיזי בשני**

רמיזי. ולא (לר') וכו' עקיבא דלמר בשני מתחיל ניסוך יתיבא בשני הוא דכתיב אלא חולק שלישי הוא ואית ליה בראשון הוא מנסך מדקא גמר לה להזכרה בראשון מניסוך המים שמע מינה (הוא אומר) והא והאן בראשון מוריד הגשם וניסוך המים. ואי מלולב גמר לה להזכרה (ו)לא ידעין ולא מידי אימת מתחיל ניסוך המים אליביה, מיהו בין לולב בין ניסוך המים לא מתחיל בליילה לכתילה וליכא מאן דפליג, והיינו דאמר רבי אבהו לא למדה רבי אליעזר וכו', כלומר לא כל [הימך] ללמוד דעתו בניסוך המים מהו אי דעתיה (דגמריה) [לגמריה] או כרבי עקיבא או כבן בתירא כל ענמו לא למדה [להזכרה] אלא מלולב וליום ראשון [מפי רבי]. (וגמרא^כ **גמיר לה:** מרבו. **משעת נטילת לולב:** ביום טוב הראשון שלמד מלולב [כדאמרינן^ל]. **משעת הנחתו:** היינו בליילי יום טוב [האחרון] שמיני בתפילת ערבית [שיום] שביעי [כולו] כשר ללולב כדאמרי' בלולב הגזול (סוכה לח.). **הואיל וארבעת מינין הללו:** לולב^ל אחרוג הדם וערבה. **אינס באין אלא לרנות על המים דקשם שאי אפשר להם בלא מים:** שאינן גדלין אלא על המים דכתיב וערבי נחל (ויקרא כג מ) כערכים על יבלי מים (שעיה מד ד) ובאתרוג כתיב הדר

דמיא דלולב. אבל מן החג ואילך דלאו סימן קללה הן מזכיר [בין] ביום ובליילה [על] הצילום חזק ושיעורו המילי. כ' בת"י ב'. לאל' בת"י ב': דאמרינן. כב' בת"י ב'. דבסכים מן החובב תן, והוא אינו וכו'. ג' בתב' הוד: אמ לא הביאן עמו מביאן בליילה או למחר, ואע"י וכו'. ל"ג בת"י ב'. כ"ד בדפוס נראה שכתוב "היה" וכו' ב'. ובשני הבת"י סבאן ועד אין טעם וכו'. ליתא. לו' לכא' צ"ל חובבה החלתה. כ"ז כ"ה ב' תיבת בספרים ליתא. לח' בת"י

ה"ג או דילמא מניסוך המים גמר לה מה ניסוך המים בליילה דאמר מר ומנחתם ונסכייהם [אפי] בליילה ומנחתם ונסכייהם [אפי] למחר אף הזכרה נמי בליילה: ולא גרסי' מה ניסוך [המים] מאורתא אף הזכרה כו' ופי' מניסוך המים גמר לה וניסוך אשכתן ביום ובלילה דאמר מר^כ בתורת כהנים (אמור יב ט) [וב]מסכת מנחות (מד:) ובפרק שני (בתרומה) [בתמורה] (יד.) לכך נאמר (במדבר כט) ומנחתם ונסכייהם [ומנחתם ונסכייהם] בקרבנות החג לרבות דיכול לעשות מנחת נסכים [אפילו] בליילה אם הקריב את הזבח מצעד יום אע"ג דנסכים עם הזבח הן באין^כ והזבח אינו בא אלא ביום דכת' (ויקרא ז לח) ביום לוותו אע"כ^כ הקריב את הזבח מביא נסכו בליילה או למחר אע"ג דכת' דבר יום ביומו (ויקרא כג לו) לשנה הכתוב ומנחתם ונסכייהם [ומנחתם ונסכייהם] בקרבנות החג. יש אומר לענין [אס^ל] טעה אין מחזירין [אורתו] הזכרה לניסוך המים מדמינן לה דאית לה תשלומין לאורתא או ללולב מדמינן לה שאין תשלומין ליומו. **ליטנא אחריתא מה לולב ביום אף הזכרה:** אינו מתחיל אלא ביום טוב ראשון ואינו מתחיל מצערב לרבי אליעזר כיון דמזכיר בחג והוא סימן קללה וכיון שהתחיל שוב אינו פוסק (ומתחיל) [ומזכיר] בין ביום ובין בליילה. אבל לרבי

ובת"י ב': מלולב גמר. כמה מצעו שהוא בנין אב מה מצעו בלולב שהוא בא בחג לרצות על המים כדלקמן אף הזכרה נמי לרצות בחג באה. מה לולב ביום ולא בליילה שנאמר ולקחתם לכם. אף הזכרה נמי ביום מזכיר בו ימות החג, ומשום דסימן קללה הן בחג וילכך מיבעי ליה למיגמר מלולב, וביום הוא דמזכיר בחג אע"ג דסימן קללה הן

ויקרא שם) ואמר' בפרק לולב הגזול (סוכה לה.) אל תיקרי הדל אלל הידור שכן מלינו בלשון יוני שקורין למים הידור אי זה אינן שגדל על המים הוי אומר זה אתרוג וכן הדם ולולב. **כך אי אפשר לעולם בלא גשמים:** ולפי' לוי הקב"ה [ליטול] ארבעה מינין הללו וולא מינין אחרים]. הילכך האויל ואינן באין ובהגן בלא אלל לליות על המים אף אנו מזכיר בהגן גבורות גשמים לליות על המים. **לשאל אלל להזכיר:** דמשמע בזמן. **ואינה אלל בזמנה:** לעתיד. ולרבי אליעזר (אומר וכי לא תירץ לו) [ארכי לא תיקנו לומר] והשיב¹⁷ הרוח ואריד הגשם מן ההגן ואילך בלשון שאלה אלל משגיב הרוח ומוריד הגשם לפי שג' ברכות רלשונות אינן לשון תחינה אלל לשון שבה כעבד המסדר שבו של רבו ובשאר ברכות שכן לשון תחנה קבועה¹⁸ בלשון שאלה ותן על ומטר. **וכן¹⁹** לרבי יושע פסק מלשאלו כך פוסק מלהזכיר רבי לא פליג אדרכי יושע ובהפסק מייירי ולאפוקי מדרכי אליעזר [דאמר] אס בל להזכיר כל השנה מזכיר אתא למימר דאינו מזכיר כל השנה אלל בזמנה אפי' ²⁰ שמוכריין תחיית המתים דבכל יום זמנה הוא. **בשני בהגן הוה מזכיר:** תחילה [וטעמא] בסמוך. **רבי עקיבא אומר בששני:** תחילה וטעמיה בסמוך. **האחרון מזכיר:** בהתפלת המוספין.

להם מלך ואמר להם עתה דעו כי רע בעיני יי' שאני קורא אליו והוא²¹ מביא גשמים לעולם ביום קליד ולאיים עליהם אמר [כן²²] דלכתוב (ש"א יב יח) וייראו²³. **נאמר בשני:** בפרשת ההגן ומנחתם ונסכיהם בסוף המקרא ויו"ד לא דריש דלגב מ"ם לריך לכתוב בו יו"ד] ובשאר הימים לא נאמר אלל מנחתה ונסכה. **מכאן²⁴** רמז לניסוך המים מן התורה: ותחילת רמז בשני הוא. **ונסכיה:** תרי הוו. ואפי' דלכתוב בכלהו ומנחתם ונסכיהם הוא נסכיהם דפרים ואילים אבל בסוף [המקרא] עולה תמיד לא כתוב אלל מנחתה ונסכה, ובשני כתוב ובו מזכיר תחילה. [דף ג.א.]

כך אי אפשר לעולם בלא מים אמר לו ר' יהושע והלא גשמים בהגן אינו אלל סימן קללה אמר לו ר' אליעזר אף אני לא אמרתי לשאל אלל להזכיר וכשם שתחיית המתים מזכיר כל השנה כולה ואינה אלל בזמנה כך מזכירים גבורות גשמים כל השנה ואינן אלל בזמן לפיכך אם בא להזכיר כל השנה כולה מזכיר רבי אומר אומר אני משעה שמפסיק לשאלה כך מפסיק להזכרה ר' יהודה בן בתירה אומר בשני בהגן הוא מזכיר ר' עקיבא אומר בששני בהגן הוא מזכיר ר' יהודה משום ר' יהושע אומר העובר לפני התיבה ביום טוב האחרון של הגן האחרון מזכיר הראשון אינו מזכיר ביום טוב ראשון של פסח הראשון מזכיר האחרון אינו מזכיר שפיר קאמר ליה ר"א לרבי יהושע אמר לך רבי יהושע בשלמא תחיית המתים מזכיר דכולי יומא זמניה הוא אלל גשמים כל אימת דאתיין זמנייהו היא והתנן יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה הם שנאמר הלא קציר חטים היום וגו' ר' יהודה בן בתירה אומר בשני בהגן הוא מזכיר מ"ם דרבי יהודה בן בתירה דתניא רבי יהודה בן בתירה אומר בשני ונסכיהם ונאמר בששני ונסכיה ונאמר בשביעי כמשפטם הרי מ"ם יו"ד מ"ם הרי כאן מים מכאן רמז לניסוך המים מן התורה ומאי שנא בשני דנקט דכי רמיזי להו בקרא בשני הוא דרמיזי הלכך בשני מדכרינן רבי עקיבא אומר בששני בהגן הוא מזכיר שנאמר בששני ונסכיה בשני ניסוכין הכתוב מדבר אחד ניסוך המים ואחד ניסוך היין ואימא תרוייהו דחמרא סבר לה כר'

סבר לה כרבי יהודה: דמפיק רמז לניסוך האמים. **נימא כרבי יהודה:** דבשני מזכיר. **ניסוך יתירא:** ונסכיה. **הסך נסך:** רמז שני ניסוכין וגבי תמיד הוא דלכתוב ובהגן מוקמינן לה דלוי בכל ימות השנה הוה מפרש ביה קרא [בהדיא²⁵] דלמפרש (שמות כט מ) רביעית ההין יין אלל ולוי בהגן דומיא לרבי עקיבא דלריש ונסכיה²⁶. **ש"מ:** מדשניין ליה קרא דליבוייה תד דחמרא וחד דמיא. ה"ג א הא דתנן נסוך המים כל שבעה וכו' צפ' לולב וערבה (סוכה מב.) **אי** רבי עקיבא: דלמזכר בששני²⁷ דרמז תחילה בנסוך המים בששני כתי'. **תרי יומי הוו:** שני ושביעי דבשמיני ליכא ניסוך המים אלל אליבא דרבי יהודה בר' אלעאי דלמזכר בלולב וערבה בלוג היה מנסך כל שמונה. **אי רבי יהושע אפילו חד יומא לא הוי:** דביום אחרון כבר עבדו השבעה²⁸. **אי רבי יהודה בן בתירה:** דלמזכר נסוך המים ללמד בששני²⁹. **שיתא יומי הוו:** [ותו לא]. ה"ג בר לה כרבי יהודה דתנן וכו': [וולא גרסי] כרבי יהודה דמתניתין דמשמע מתני' דהכא. **בלוג היה מנסך כל שמונה:** [הכי] גמירי לה כסויי³⁰. דפליג אתנא קמא דלמזכר ניסוך המים שבעה] כילד

יהודה בן בתירה דאמר רמיזי מיא [דף ג עמוד א] אי סבר לה כרבי יהודה בן בתירה נימא כוותיה קסבר רבי עקיבא כי כתיב ניסוך יתירא בששני הוא דכתיב תניא ר' נתן אומר בקדש הסך נסך שכר לה' בשני ניסוכין הכתוב מדבר אחד ניסוך המים ואחד תרוייהו דחמרא אם כן ליכתוב קרא או הסך הסך או נסך מאי הסך נסך שמעת מינה חד דמיא אחד דחמרא אלל הא דתנן ניסוך המים כל ז' מני אי ר' יהושע נימא חד יומא אי ר' ע' תרי יומי אי ר' יהודה ב"ב היא וס"ל כר' יהודה דמתני' דתנן רבי יהודה אומר בלוג היה מנסך כל שמונה ומפיק ראשון ומעיל

קציר. מל' בת"י ב. [ג] ה' הפסוק וירא כל העם מאד. [ג] בב' בת"י: ומכאן רמז לניסוך המים והוא מים שני. מל' כ"ה בת"י. מה' ז"ל ס' אהבה ריחן [למטה"ש אלגורין] ס' ע"ה. זכותי ומצאתי בגמרת דרב כהנא ר' אבחי ז"ל מהדרא ב' של רש"י נון ואפי' דבשלת רמז התמיד כתוב רמז לנו שיש בשנה שני ניסוכים ואימז מים ספיק דאינו אלל בהגן ע"ל. [מ] בב' הת"י נוקי: מזכיר. ולבארה טעות. [מ] בב' הת"י: אי כרבי יהושע הוא יומא הוא לא נוס' אפילו חד יומא לא הוי דביום אחרון כבר עבדו חד. וכן כתב תלמוד

השם [ל' בת"י: ב. השם הרוח חודר הגשם. [ל] בת"י א: קבועה. [ל] לבאי אן חודר על למעלה לפי שאין מקום לשאלה לר"י. אלל על המסך דלא תיבא דרבי יהושע מפסיק להזכיר מאחר יתיר. [לח] בב' הת"י: ותחיית המתים בכל יום היו זמנה. [לע] ז"ל ספיק דה"ל: אמר הגמרא לא איתפייס לי טעמא. ולי נראה לפי שקובץ העם הוא תפלת המוספין יתיר תפלת השחר, מפני שתקבצין לשתוע קריאת ספר תורה אחר תפלת השחר, וכיון שקורין מתפללין תפלת מוסף, הילכך תיקנו שכל שינוי תפילה לא הוא אלל בקיבוץ עם, כדי שישו הציבור שמיטה ויש לנו להתפלל בענין אחר ממה שהתפללו. [מ] בב' הת"י: והוא רע לעולם בזמן

הרשב"א "שיטה לבעל הצדקות" מס' רש"י. [מח] בב' הת"י: דאמר בשני. [מט] בב' הת"י: מס' עמ' כרי שישו הציבור שמיטה ויש לנו להתפלל בענין אחר ממה שהתפללו. [מ] בב' הת"י: והוא רע לעולם בזמן

לנחית של זבב בחזקת¹² ג' לוגין היה ממלא מן הכיור. ורבי יהודה פליג בהרתי לאמר בלוג אחד [היה] ממלא ופליג נמי בשמיני¹³ פרק לולב וערבה (סוכה מה:). **ומכניס שמיני:** לנסוך כרבי יהודה ב' אלעאי והיינו כל שבעה. **מאי שנא ראשון ללא:** לאין מנסכין לדברי רבי יהודה בן בתירה. **לכי רמיזי מיל:** תחילה. **בשני רמיזי:** כדלמרינן נאמר בשני ונסכיהם. **שמיני נמי:** אינו מנסך אליבא דרבי יהודה. **למיס בשביעי רמיזי:** [סיוס¹⁴] רמז רמזו בשביעי לאפוקי שמיני ללא. **אלא רבי יהושע הו':** כלומר [ויין] ללא כרבי עקיבא (ורבי יהושע) [ורבי יהודה בן בתירה] היא מסתברא (ו)ר' יהושע הוא פליג עליהו דליה היה רמיזא דשני ושני וסבירא ליה ודאי כל שבעה הוא דגמרא גמרי¹⁵ לה. ואהכי לא מוקים לה כרבי אליעזר, דפליג [נמי] עליהו דאי [הוא] סבירא ליה לרבי אליעזר ניסוך כל ז' אדגמרא מלולב לגמור [מניסוך המים] וליתני רבי אליעזר אומר משעת ניסוך ויפרש טעמא דנסוך כמו שפירש בלולב (ואמ' מה) ויאמר] הואיל וניסוך המים אינו בא אלל לנרות על המים [כסס] וכו' אלל מדשקביא לנסוך ותלה טעמו ופירשו בלולב ש"מ ודאי לא סבירא ליה ניסוך כל ז' אלל ודאי¹⁷ כרבי עקיבא סבירא ליה לאמר בשני או כרבי יהודה בן בתירה. **לישנא אחרינא.** להכי לא מוקים לה כרבי אליעזר דשמותי [הוא] (שב ק:). (סוף דבר) [ורבי אמר

כל חלק נטיעה אחת ווקים להו לרבין [ד]כוליה בית סאה קא ינקי ומורשים (וכו') [כולה] בשבילן עד ר"ה ואעפ"י שתוספת שביעית מן הפסוק שלשים יום לפני ראש השנה במועד קטן (ג:) אבל תשע ומפוזרות או עשר ואינן מפוזרות אין מורשין [אללא] כדי לורכן והשאר אסור מפני שמועלת חרישקן לספיחים וזרעים הגדלן עם מאליהן בשביעית. ודוקא נטיעות שהן רכות וריכות תיקון שלא יתיבשו אבל אילנות אסור מדלוריייתא כל חלול [ורבין] פסח ועלרת תקון במועד קטן [פסח] שדה לבן עד הפסח שדה אילן עד עלרת הרקקה לדלוריייתא. ושלשה אילנות מפוזרות בבית סאה כולו כרד לכן [וגוונן בשדה¹²] אילן עד עלרת. כדתנן במסכת שביעית (פ"ב מ"ח). **ערבה:** להקפת מזבח במסכת סוכה. **וניסוך המים:** כדלמרינן. **[מוררתן:]** עם מקום. **רבי יהודה אומר משום רבי יהושע:** אמתני¹⁸ מהדר. **הי רבי יהושע:** הי מילתא קאמר רבי יהושע דמשמע ליה לרבי יהודה מניה הדי סברא. **אילימא רבי יהושע דמתני:** דאמר מיו"ט האחרון של חג. סתם רבי יהושע בכללו תנוי¹⁹ [הוא] רבי יהושע בן חנניה. **הא אמר מיוס טוב אחרון הוא מזכיר:** דמשמע התחלה²⁰ יום טוב האחרון ואפי' בתפלת יולד אור ואפי' בתפלת ערבית ומיהו²¹ [רבי יהודה משום] רבי יהושע לא אמר אלל האחרון מזכיר היינו בתפלת מוסף. **אלל ממילתיה דרבי יהושע דברייתא:** דהיינו נמי רבי יהושע דמתני'. **הא אמר משעת הנחתו:** דהיינו מלילי יו"ט האחרון בתפילת ערבית. **ותו הא דתניא:** בדוכתא אחריתי. **רבי יהודה אומר משום בן בתירה העובר לפני התיבה וכו':** כדחזינן בביתא דולעיל דהראשון אינו מזכיר. **תהא רבי יהושע בן בתירה:** [לא²²] תהא רבי יהודה בן בתירה [אלל] של רבי יהושע בן בתירה²³ [וגליג עליה והיינו דקאמר משום בן בתירה] וזהו שאמר משום רבי יהושע שני בנים היו לו לבתירא רבי יהודה ורבי יהושע וכדלמרי' בפסחים (כו.) נתעלמה הלכה (מפי בן) [מבני] בתירא. **מקמי דליסמכוה:** קרו ליה בן בתירא בשם אביו.

א הגי' יסי.
 ב [ל] בת"י ב:
 כשה [ל] בת"י:
 אמתניא. טו' בב' בת"י:
 תלמודא.
 בבת"י א:
 מתחלת. בת"י ב:
 מתחלת.
 א [ל] בת"י א:
 ואיזו. סכ' כ"ה בת"י א.
 סג' כ"ה בת"י א. בת"י ב: ותא ברבי יהושע בן בתירה תהא של רבי יהושע בן בתירה, שני וכו'.
 ב' בא לאח"כ שלא במקומו. ל' בת"י

[ל] הא דליבטי (ליה) [לעיל] רבי אליעזר מלולב גמר לה או מנסוך המים גמר כדי שבעה [דעתו] דלי סבר נסוך מיוס ראשון דתתוקם אליביה הא דתנן כל שבעה והכי קא בעי לה מלולב גמר אלל ניסוך או כרבי יהודה או כרבי עקיבא או דילמא מניסוך²⁴ [וקסבר מיוס ראשון הוא. ופשיטא ליה מלולב גמר ולא מניסוך ולהכי לא מוקים ליה להאי כרבי אליעזר. ולא גרסינן [לעיל] מה לולב ביום ולא גרסי' נמי הא] לאמר מר ומנתקס ונסכיהם וכו'. **וגמרא גמיר לה רבי יהושע:** דהלכה למשה מסיני היא [כדבר אסו²⁵] לאמר ר' אסי וכו'. **עשר נטיעות:** ילדות מפוזרות בבית סאה בשוה שאותו בית סאה נחלק לעשרה חלקים ובאמצע יודעה. טו' מתובת מניסוך עד תיבת נטיסן, נשטט בעותב בב' הת"י, ובת"י ב' בא לאח"כ שלא במקומו. ל' בת"י